

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ В УКРАЇНІ (60-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Султанова Н.В.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті порушено проблему дослідження організаційних форм та заходів навчально-виховної роботи у теорії та практиці освітніх установ інтернатного типу в Україні у 60-х роках ХХ століття. Розкрито особливості практичного втілення ключових аспектів навчання дітей та їхнього соціального виховання. Проаналізовано організаційно-методологічні умови, що сприяли ефективності використання педагогічних технологій. З досвіду роботи інтернатних установ України, аналізу звітної документації шкіл-інтернатів та інших архівних та нормативно-правових документів досліджуваного періоду визначено розкрито особливості й умови ефективності навчально-виховної роботи з дітьми.

Ключові слова: соціальне виховання, школи-інтернати, методи навчання та виховання, суспільний характер виховання, дисципліна, навчально-виховна робота.

Постановка проблеми. Реформаційно-зорієнтована спрямованість процесів, що відбувається сьогодні в Україні у вкрай важливих галузях суспільного життя, актуалізує вирішення нагального для майбутнього країни питання – реформування системи утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки. Оптимізація функціонування закладів інтернатної освіти на даному етапі уможлиблюється шляхом пошуку доцільних форм утримання дітей, розробки та практичного обґрунтування нових варіантів змісту навчального процесу, виокремлення та застосування ефективних набутків соціального виховання дітей з досвіду минулого століття.

За таких умов актуальним є дослідження витоків бурхливого розвитку та ретроспективний аналіз результативності навчально-виховної роботи в інтернатних закладах освіти, за даними архівних джерел та наукових праць періоду 60-х рр., осмислення історико-педагогічного досвіду функціонування шкіл-інтернатів як осередку суспільного виховання дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно теоретичного осмислення досвіду роботи інтернатних закладів в Україні, процес розпочався вже у перші роки їхнього існування і, як результат, супроводжувалося виданням цілому ряду фундаментальних праць, у яких розглядалися проблеми навчання, виховання, трудової підготовки, організації дозвілля та побуту дітей. Серед них праці А. Бондаря, В. Вугрича, Ю. Гриця, Б. Кобзаря, А. Макаренка, Б. Мельниченка, Є. Постовойтова, В. Слюсаренка та ін.

Розробкою ідей соціального виховання дітей свого часу займалися такі дослідники та громадські й політичні діячі системи освіти як С. Ананьїн, П. Блонський, Г. Гринько, М. Грищенко, М. Гриценко, В. Дурдуківський, В. Дюшен, В. Зіньківський, О. Залужний, О. Музичеко, А. Макаренко, Я. Мамонтов, О. Попов, Я. Ряппо, С. Русова, М. Скрипник, К. Ушинський, Я. Чепіга, С. Шацький, Е. Яновська та ін. Окремий науковий інтерес для нашого дослідження становлять монографії В. Покася, С. Свириденко, дисертаційні дослідження та наукові праці Л. Канишевської, О. Кузьміної, А. Наточого, Ж. Петрочко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, сучасна доба реформування системи шкільної освіти, необхідність

оптимізації діяльності шкіл-інтернатів з причин збільшення та загострення проблем соціально незахищеної категорії дітей не викликає сумніву в актуальності відродження позитивного досвіду їхнього утримання та соціального виховання. Критичне переосмислення історичних витоків змісту функціонування інтернатних закладів освіти уможливорює прогностичне значення ретроспективного аналізу основних концептуальних положень. Адже, виявлення спадкоємності ідей, що стосуються позитивних сторін соціального виховання, надасть змогу визначенню орієнтирів його запровадження в умовах реформування системи утримання та виховання дітей.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення та дослідження організаційних засад навчально-виховної роботи в школах-інтернатах в Україні на початку 60-х рр. ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що істотний вплив на систему виховання учнів інтернатних освітніх установ в Україні справили державно-політичні та соціально-економічні трансформації другої половини ХХ століття. У цей період виникають специфічні проблеми, зумовлені зміною системи цінностей, соціальних пріоритетів та життєвих орієнтирів, і діти, які у наслідок сирітства, соціальної вразливості, занедбаності та інших проблем, зумовлених соціально-економічними і політичними труднощами цього періоду, були поставлені в ситуацію соціальної адаптації до принципово нових умов життя. До системи виховання дітей висунули нові вимоги – вона повинна була стати найважливішим чинником побудови суспільних відносин, формування нових життєвих установок особистості дітей, їхньої стійкої громадянської позиції та готовності до суспільного життя і праці [6]. За таких умов стратегічним напрямом досягнення поставлених цілей стосовно вихованців інтернатних установ стає педагогічно обґрунтований зміст їхньої навчально-виховної роботи.

Важливу роль в її організації та досягненні соціально-виховної мети відігравав режим дня вихованців, яким в інтернатах передбачалося відведення часу на навчання дітей, відпочинок, харчування, сон, працю, виховні години та позакласні заходи із самообслуговування тощо. Всі ці заходи були чітко регламентовані ще й внутрішнім розпорядком школи.

Навчально-виховна робота у школах-інтернатах включала проведення уроків, підготовку учнями домашніх завдань, організацію позаурочних заходів, спрямованих на закріплення здобутих на заняттях знань, а також фізичне та соціальне виховання дітей. Однак, основною формою організації педагогічного процесу у закладах інтернатного типу залишався саме урок [2, с. 186]. Педагогічні колективи шкіл-інтернатів республіки шляхом обміну та використання передового досвіду вчителів як шкіл-інтернатів, так й звичайних шкіл, намагалися досягти високої ефективності проведення уроків, особливо звертаючи увагу на максимальному засвоєнні програмного матеріалу на них. Такий підхід передбачав зменшення обсягу та, відповідно, часу виконання домашніх завдань та його збільшення для суспільно корисної праці та відпочинку дітей.

Домашні завдання вихованці шкіл-інтернатів готували організовано, у визначений режимом дня час та під обов'язковим керівництвом вихователів закладу або вчителів, зусилля яких були спрямовані на максимальну ліквідацію другорічництва. Домогтися високого рівня засвоєння учнями основ наук, успішного оволодіння знаннями, уміннями і навичками сприяла надана їм можливість постійно користуватися приладами майстерень із трудового виховання, навчальних кабінетів, начотними посібниками бібліотек, розташованих у приміщенні школи. Уроки, що проводилися у школах-інтернатах у перші роки існування їх в Україні та на початку 60-х рр. не викликали особливих труднощів, так як вчителі у методичному та змістовному плані брали за основу досвід їх проведення в масових школах. Проте, чимало негативного було перенесено з практики загальноосвітніх шкіл, в яких спостерігалися значні розбіжності між роботою учнів під час навчальних занять та виконанням домашніх вправ. Так, вчителі пропанували учням для самостійного виконання такі завдання, які були часто не лише непосильними, незрозумілими і великими за обсягом, але й відірваними від тієї навчальної роботи, яка проводилася на уроці. Це вимагало збільшення часу на їх виконання, тому учні шкіл-інтернатів, не маючи змоги та відповідних знань для виконання домашніх завдань, вдавалися до списування, підказок та допомоги вихователів.

В організації навчально-виховної роботи у низці шкіл-інтернатів в Україні за означений період за перевіркою представниками міських відділів народної освіти було виявлено низка недоліків та помилок. Вчителі із захопленням перевіряючи виконання домашніх завдань на уроці часто затягували на це час, скорочуючи тим самим відведений на виклад та засвоєння учнями нового матеріалу, пояснення домашніх наступних завдань, тренування та вироблення необхідних вмій та навичок. Частина навчального матеріалу, яку вчителі не встигали пояснити на уроці, залишалася для самостійного опрацювання. Така «самопідготовка» під час виконання домашніх завдань вимагала більше 2-х, а іноді й 3-х годин на день [2, с. 187].

Тому, першочерговим завданням в організації навчально-виховної роботи шкіл-інтернатів було знаходження оптимальних та раціональних її форм, відповідних заходів та розподілення часу на їх виконання. Актуальними залишалися про-

блеми вдосконалення структури уроків, визначення змісту і обсягу домашніх завдань, а також навчання учнів раціональним формам і методам роботи на уроках та під час самостійного виконання завдань.

З метою поліпшення якості навчально-виховної роботи, вдосконалення системи підготовки домашніх завдань, а також забезпечення розвитку самостійності та ініціативи учнів у школах-інтернатах країни починаючи з 1961/62 навчального року було започатковано «кабінетну систему» проведення уроків і підготовки домашніх завдань у середніх та старших класах (V–X кл.). Її ініціаторами були педагоги та вихователі Кадіївської школи-інтернату № 3 Луганської області. Директор школи О. Берещенко, підкреслюючи неефективність існуючої практики підготовки домашніх завдань, яка придушувала самостійність, ініціативу учнів, сприяла розвитку в них лінощів та небажання мислити, наголошувала на перевагах занять у кабінетах, де є все необхідне для навчання. Таким чином, вчитель має змогу краще забезпечити урок унаочненням, систематично проводити з учнями практичні та лабораторні заняття, а вихованці – займати більш активну позицію під час засвоєння нових знань.

Отже, кабінет, а не клас, становиться основним місцем проведення навчальних занять та згодом, поступово, й місцем виконання домашніх завдань учнів. Адже, раніше, домашні вправи учні виконували в одному класі, всі разом з одного предмета. І якщо з'являється учень, який здатний швидше за інших виконати домашні вправи, його все одно не випускали з класу, доки всі не закінчать роботу. Тому він, не поспішаючи їх робити, зволікає час аж до кінця занять.

«Кабінетна система» передбачала добровільність вибору вихованцями місця (кабінету) для самостійної роботи, предмету та порядку виконання, відповідно до обраного предмету, домашніх завдань.

Організаційно, це здійснювалося так: вихованці 5–10 класів за 10 хвилин до початку часу, відведеного на самопідготовку та виконання домашніх завдань, збиралися по класно в коридорах та вестибюлі інтернату. Вихователі перевіряють, чи всі учні з групи на місці, чи вони готові до виконання домашніх завдань. Після цього всі учні прямують до учбового корпусу і невеликими групами, самостійно, розходяться по кабінетах, лабораторіях або йдуть до читального залу бібліотеки. Розходяться по кабінетах і вихователі. За встановленим у школі порядком, кожен з них закріплені за відповідним кабінетом. Отже, перед вихователем сидять не вихованці його групи, а учні різних класів, які готують домашні завдання з одного предмета, хоч і різні за змістом, і він тепер виступає не в ролі опікуна своєї групи, а консультанта, порадника за його фахом [1, с. 83].

Для запровадження «кабінетної системи» у школах-інтернатах створювалися навчальні кабінети і лабораторії (з української мови і літератури, іноземної мови, математики, фізики, біології, хімії, домоводства та ін.). Всі вони були обладнані необхідним для оволодіння основ наук навчальними посібниками, приладдям, значну частину якого учні виготовляли самі під керівництвом вихователів у шкільних майстернях і на

підприємствах (заводах, фабриках), в яких старшокласники проходили виробничу практику.

В результаті такої організації навчальної роботи лише за один навчальний рік (1961–1962 н. р.) у школі, де навчається понад 600 учнів, кількість класів з повною успішністю зростає з 12% до 20%, а загальна успішність по школі підвищилася з 93% до 97%. Більш ніж на 12% зростає кількість учнів, які вчилися тільки на «4» і «5», а число учнів, які вчаться лише на трійки, зменшилося з 40% до 6,4% [1].

Надзвичайно важлива роль у підвищенні успішності навчання дітей та ефективності соціально-виховної роботи у школах-інтернатах належала взаємозв'язку в роботі вчителя і вихователя. Адже не можливо досягти навчальних успіхів вихованців, якщо вчитель на уроках не буде знати і враховувати форми і методи роботи вихователів, а останні, у свою чергу, не будуть цікавитися, що і як учні робили та засвоювали на уроках у вчителів.

Забезпеченню узгодженості в роботі вчителів і вихователів шкіл-інтернатів сприяли [2, с. 192]:

- спільна участь учителів і вихователів у системі методичної роботи (самостійна праця над спільними темами, участь у засіданнях методичних об'єднань і предметних комісій, підготовка доповідей а педагогічні читання, науково-практичні конференції);

- відвідування учителями своїх учнів під час виконання домашніх завдань, допомога вихователю й учням в раціональній організації самопідготовки;

- відвідування вихователем уроків учителів і допомога їм у правильній організації самостійної праці учнів на уроках;

- ведення спеціальні «зошитів зв'язку в роботі учителів і вихователів» та інше.

На початку 60-х рр. ХХ століття значні кількості шкіл-інтернатів завдяки злагодженій співпраці вчителів та вихователів досягла високих результатів у навчально-виховній роботі, це Хустська школа-інтернаті Закарпатської області [3, с. 41–44], Вербська школа-інтернат Ровенської області, Артемівська школа-інтернат № 3 Донецької області та багато інших. Колективи цих шкіл багато уваги приділяють позаурочній роботі, яка регламентується календарним планом роботи школи та режимом дня. Вона була спрямована не лише на вдосконалення знань з основ наук, розширення загального кругозору, а й спортивну підготовку учнів, політичну, естетичну освіту, трудове виховання та самообслуговування.

Основними формами виховної роботи з учнями була політінформація, перегляд кінофільмів, організація ігрових занять, гуртків, секцій, екскурсій, прогулянок, читацьких конференцій, театральних вистав та суспільно корисної праці.

Важливу роль у здійсненні позакласної роботи відіграло учнівське самоврядування, під час якого учні систематично привчалися виконувати різні громадські доручення, розвивали критичне мислення та самокритику тощо, шляхом ідейно-політичного та трудового виховання вчилися підкоряти особисті інтереси громадським.

У перші роки функціонування шкіл-інтернатів та подальші 7–10 років їхнього бурхливого розвитку Міністерство освіти Української РСР дба-

ло про створення і забезпечення відповідної навчально-матеріальної бази. Дослідження архівних документів щодо функціонування та перевірки діяльності шкіл-інтернатів в Україні означеного періоду дозволяє засвідчити про наявність сприятливих умов для трудового виховання учнів: добре обладнані шкільні кабінети, майстерні по обробці дерева, металу; підсобні господарства, в яких діти не лише вчаться працювати, але й виробляють сільськогосподарську продукцію, яка використовувалася для харчування вихованців.

Праця як невід'ємна частина виховної роботи у школах-інтернатах була строго регламентована режимом дня і календарним планом на навчальний рік. За працею учнів забезпечується систематичне керівництво і контроль її виконання як з боку педагогічного колективу, так й представниками учнівського самоврядування. Навіть під час відпочинку в період канікул у літніх таборах вихованці мають працювати, виконуючи певну роботу. Діти працювали систематично протягом дня, тижня, місяця і навчального року, виконуючи різноманітні як за видами, такі за своєю складністю роботи на користь суспільству. «Якщо дитину з ранніх років помістити в хороші матеріальні умови, забезпечити всім необхідним в житті і не дати їй можливості пізнати, як усе створюється, – вона не знатиме ціни всьому тому, що споживає. І навпаки, якщо дитину з ранніх років привчити до праці, до створення, хоч і невеликих матеріальних цінностей, – вона буде цінувати все те, чим користується і споживає» [2, с. 196].

Виховна робота в школах-інтернатах була спрямована на піднесення ідейно-політичного рівня, атеїстичного, естетичного, трудового виховання та суспільно-корисної праці. Проводилися заходи із політінформації у кожному класі. Класоводи (класні керівники) та вихователі молодших класів знайомили у доступній формі дітей з подіями у нашій країні. У старших класах політінформацію проводили класні керівники, а потім під їхнім керівництвом це робили вихованці. Старости старших класів на засіданнях ради колективу звітували про те, як проводиться політінформація в їхніх класах [6].

Наслідком популяризації якісних показників виховання дітей у школах-інтернатах було збільшення до середини 60-х років ХХ століття їх кількості у 10 разів. Передбачалося, що школа-інтернат зможе повністю замінити сімейне виховання. Але на практиці з'ясувалося, що перехід до суспільного виховання у цих навчально-виховних закладах потребує як значних матеріальних ресурсів, так і тривалого часу.

Висновки і пропозиції. Підбиваючи певні підсумки дослідженню особливостей та змісту навчально-виховної роботи у школах-інтернатах 60-х рр. ХХ ст., слід зазначити, що вся вона пронизана строгою регламентацією й дотриманням вихованцями режиму дня, відповідністю багатьох заходів до пануючих ідейно-політичних переконань держави стосовно виховання дітей, а відтак, підкоренню їхніх особистих інтересів – громадським. Суспільно корисна праця дітей у школах-інтернатах відіграла першочергове значення: без систематичної праці всіх вихованців не уявлялося існування цих освітніх установ. Протягом

усього терміну перебування дітей в інтернаті їм прищеплювалась любов до праці.

Не залишалась осторонь і навчальна робота в інтернатах. Вагому роль у засвоєнні програмного матеріалу, опануванні основами наук, знаннями, вміннями і навичками дітей відігравала ділянка їхньої самостійної роботи під час виконання домашніх завдань. Їх виконання разом у поєднанні з уроками становили єдиний педагогічний процес, який мали забезпечувати вчителі у тісній взаємодії з вихователями. Така організація навчально-виховної роботи як «кабінетна система», яка

була запроваджена на початку 60-х рр. сприяла максимальному зменшенню величини і складності домашніх завдань та збільшенню, відповідно, часу для суспільно корисної праці і відпочинку дітей.

Вважаємо за доцільне подальші розвідки у галузі історико-педагогічних досліджень проблематики функціонування та соціального виховання дітей у школах-інтернатах в Україні з метою виокремлення та імплементації у площину сучасних педагогічних технологій виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Список літератури:

1. Берещенко О. Кабінетна система навчальних занять і вільна самопідготовка учнів / О. Берещенко // З досвіду роботи шкіл-інтернатів Української РСР. – К.: Радянська школа, 1965. – С. 83.
2. Бондар А. Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967) / А. Д. Бондар. – К.: Вид-во Київського унів-ту, 1968. – 223 с.
3. Магула І. М. Хустська школа-інтернат / І. М. Магула, І. А. Калинич. – Київ: «Радянська школа», 1963. – 215 с. (стр. 41–44).
4. Хрущов М. С. Звітна доповідь Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу XX з'їздові партії / Микита Сергійович Хрущов. – УРСР, Держполітвидав, 1956. – 214 с.
5. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України у справах сім'ї, дітей та молоді від 21.09.2004 р. № 747/460. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 7 жовтня 2004 р. за № 1278/9877. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.irpin.com> – Загол з екрану. – Мова укр.
6. Султанова Н. В. Організаційні засади соціального виховання дітей в інтернатних закладах освіти (60-ті рр. XX ст.) // Н. В. Султанова // Педагогічні науки: збірник наукових праць / редкол. Федяєва В. Л. (гол. редактор), Слюсаренко Н. В. (заступник) та ін. – Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2017. – Випуск LXXV Том 1. – С. 78–83.

Султанова Н.В.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ПРИНЦИПЫ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ШКОЛАХ-ИНТЕРНАТАХ В УКРАИНЕ (60-Е ГОДА XX ВЕКА)

Аннотация

В статье затронута проблема исследования организационных форм и принципов учебно-воспитательной работы в теории и практике образовательных учреждений интернатного типа в Украине в 60-х годах XX века. Раскрыты особенности практического воплощения ключевых аспектов обучения детей и их социального воспитания. Проанализированы организационно-методологические условия, которые способствовали эффективности использования педагогических технологий в школах-интернатах страны. Из опыта работы интернатных учреждений Украины, анализа их отчетной документации, а также других архивных и нормативно-правовых документов исследуемого периода определены и раскрыты особенности и условия эффективности учебно-воспитательной работы с детьми.

Ключевые слова: социальное воспитание, школы-интернаты, методы обучения и воспитания, общественный характер воспитания, дисциплина, учебно-воспитательная работа.

Sultanova N.V.

V.O. Sukhomlynsky National University of Mykolayiv

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF THE EDUCATIONAL WORK IN BOARDING SCHOOLS IN UKRAINE (IN THE 60-IES OF XX CENTURY)

Summary

This article was written about the problem of research of the principles of organization of the educational work in boarding schools in Ukraine in the 60-ies of XX century. The research reveals the essence and the contents of educational work, the historical analysis of the problem is given, approaches to the social education of native pedagogical theory of the time are analyzed. The methodological ground on which social and educational work is built with children, who grow up without a family, is proved. The author describes the basic theory on the socio-educational work with children who grow up without a family. The distinctive features of social upbringing conception of the investigated period have been analyzed in practical realization: in particular, such questions as forms, methods and tendencies of social education development in boarding schools have been considered in the content of the article.

Keywords: social education, boarding schools, public character of education, discipline, educational work.